

УДК 316.334.2

О.Г. РОГОЖИН,

д-р екон. наук,

Інститут телекомунікацій і глобального
інформаційного простору НАН України

E-mail: olexarog@gmail.com

І.П. МАКАРЕНКО,

канд. екон. наук, ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України

E-mail: makarief@gmail.com

ІННОВАЦІЙНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ВИМІРЮВАННЯ

У статті досліджено методологічні підходи до визначення показників-індикаторів соціального капіталу. На основі аналізу фахових публікацій систематизовано особливості позитивного і негативного соціальних капіталів, визначено роль сили мережевих зв'язків, розглянуто взаємозалежність інститутів, соціального капіталу і нерівності, економетричні і теоретичні моделі відтворення соціального капіталу. Це дало змогу ідентифікувати характеристики інноваційно-ефективного соціального капіталу та запропонувати інтегральний показник для оцінки ступеня інноваційної ефективності соціального капіталу на макрорівні.

Ключові слова: соціальний капітал, мережі, соціальне середовище, інституційна структура, розвиток національних економік, інноваційні системи, показники-індикатори.

Постановка проблеми. Ф. Фукуяма зазначав, що одним з недоліків концепції соціального капіталу є відсутність згоди щодо того, як його вимірювати на макрорівні [1]. Причому досі немає й єдиного визнаного визначення соціального капіталу, що додає труднощів у процесі розробки системи індикаторів для його оцінки. Це негативно позначається і на мікрорівні соціальних груп та територіальних громад, де інтерпретація результатів застосування соціологічного інструментарію стикається із предметною невизначеністю. Зазначені труднощі зростають у разі дослідження соціальних факторів прискорення розвитку національних економік на інноваційній основі та створення сприятливого соціального середовища формування ефективних національних інноваційних систем і їх локальних підсистем. Відповідний таким умовам соціальний капітал має суттєві, ще недостатньо вивчені особливості.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення соціального капіталу як необхідної умови функціонування громадянського суспільства та економічного розвитку набуло особливої інтенсивності в 1990–2000-х роках. Крім засновників цієї концепції Р.Д. Патнема, Дж. Коулмена та Ф. Фукуями, у цьому напрямі плідно працюють Б. Ашейм, Н. Агапітова, Д. Ацеомглу, Е.Л. Глезер, П. Дасгупта, Р.Дж. Деген, М. Еванс, Д. Карамута, Е. Мігуелес, Йв Партс, Ф. Перец, А. Річард, Т. Ратувухері, Р. Флоріда, Ф. Сабатіні та інші. З останніх українських досліджень привертають увагу публікації В.М. Геєця, В.П. Єлагіна, К.О. Ковязіної, О. Лазоренко, А. Маклакова, Л. Шангіної та інших. Аналіз показав, що зазначені дослідження базуються на інституційній теорії та класичному економічному інструментарії, а основними методологічними підходами до визначення показників-індикаторів соціального капіталу є емпірико-соціологічний, а також економетричного та теоретичного моделювання. Причому емпірико-соціологічний підхід використовують найширше і на мікро, і на макрорівні, зокрема у європейських країнах [6–10].

Метою статті є визначення особливостей і інтегральних показників соціального капіталу в контексті інноваційного розвитку на макрорівні.

Виклад основного матеріалу. Ми розглядаємо категорію «соціальний капітал» у трактуванні Дж. Коулмена, згідно з яким він є певним типом ресурсу, доступного учасникам соціально-економічної діяльності, що виникає у соціальних структурах та полегшує дії їх учасників [2, с. 124]. Цей вигаш є результатом взаємної довіри і взаємодопомоги, матеріалізованої у міжособистісних відносинах: зобов'язаннях і очікуваннях, інформаційних каналах і соціальних нормах [3].

Носієм соціального капіталу є соціальна мережа. Він не замінює фінанси, інфраструктуру, освіту — однак збільшує корисність споживання цих ресурсів [4]. Підставою для розгляду питання про внесок соціального капіталу в економічне зростання є те, що економічна діяльність пов'язана з різними типами мереж. На мікроекономічному рівні емпірично підтверджено, що саме соціальний капітал поліпшує роботу ринків. На макроекономічному рівні більшу роль відіграє робота формальних і неформальних інститутів, органів влади. Є й зворотний зв'язок — неправильний вибір пріоритетів розвитку може руйнувати соціальний капітал, створюючи замкнене коло соціального і економічного занепаду [5].

У доповіді щодо впливу соціально-економічного та інституційного середовища на інноваційну діяльність в країнах Європи [10] чинник соціального капіталу оцінено показниками *загальної довіри* та несприйняття *корупції*. Для цих показників встановлено тісний статистичний зв'язок із сумарним інноваційним індексом (SII), рушійними силами інновацій (освітнім рівнем, корпоративними і державними витратами на НДДКР) та інноваційним підприємництвом.

Індикатори позитивного і негативного соціальних капіталів. Ще у 1998 р. ми визначили соціальний капітал як активну частину соціального потенціалу розвитку, що може бути як продуктивним (спрямованим на відтворення і приріст), так і деструктивним (негативна робота кримінальних структур і девіантних індивідів) [11]. У розвиток цієї думки А. Бова зазначив, що соціальна енергія колективних дій може мати як позитивний, так і негативний результати (соціальний і асоціальний вектори спрямування) [12]. Тобто генерування соціального капіталу може викликати позитивні і негативні наслідки. Однак у літературі існує загальна тенденція до акцентування на важливості позитивних наслідків соціального капіталу, і ці позитивні ефекти включають у його визначення.

У посткомуністичних країнах спостерігається характерна еволюція соціальних механізмів від вертикально інтегрованих на макрорівні до локалізованих на мікрорівні мереж горизонтальних зв'язків в умовах дефіциту макросоціального капіталу довіри (й недовіри до політичних інститутів) на фоні переходу від «соціально-політичної» до «ринково-споживацької» форми конкуренції [6]. В такому суспільстві люди переконані, що важко довіряти іншим, і виникає багато мікромереж підтримки, заснованих на неформальних зв'язках між близькими людьми. Низький рівень довіри в такому суспільстві є ознакою відчуття відсутності безпечного соціального та інституційного макросередовища.

У [7] зроблено спробу оцінити вплив різних типів соціального капіталу, утвореного різними типами мереж, на процеси економічного розвитку: негативний у «в'язучого» (*bonding*) капіталу (виміряний як середнє арифметичне частоти зустрічей у колі близьких родичів); позитивний у «поєднуючого» (*bridging*) капіталу, утвореного горизонтальними зв'язками різнорідних груп (виміряний частотою зустрічей з друзями); неоднозначний «зв'язуючий» (*linking*) капітал у групах, спрямованих на досягнення політичних або фінансових інтересів (вимірюється «Патнемівським інструментарієм» аналізу громадянського суспільства); неоднозначний *корпоративний* (*corporate*) капітал організацій, які можуть поводитися як просоціально (позитивно), так і антисоціально (негативно), оскільки професійні асоціації відіграють для підприємців таку ж пов'язуючу роль, що й організації громадянського суспільства для всього населення.

У цьому контексті В.П. Єлагін [14] зазначив, що в разі надмірного втручання держави в суспільство соціальний капітал взаємної довіри руйнується так само, як і за відсутності дієвих державних інститутів, що надають суспільні послуги, базових формальних правил та правового поля.

Сила зв'язків у соціальних мережах визначається їхньою тривалістю, емоційністю та ступенем взаємності. Сильними зв'язками є родинні і дружні стосунки. Слабкі зв'язки призводять до більш обмежених інвестицій часу і довіри, формуючи масив *соціальних знайомств* [15]. За сильних зв'язків передача знань відбувається більш деталізовано і забезпечує якіснішу інформацію, ніж передана через слабкі зв'язки. Тому доступність соціальних ресурсів для індивідів залежить від їх позиціонування в мережах та від природи зв'язків, що пов'язують їх з мережею. Довіра серед економічних суб'єктів підтримується і сильними, і слабкими зв'язками, однак довіра, заснована на сильних зв'язках, тяжіє до поширення лише на певну соціальну групу, об'єднану такими зв'язками.

У країнах із перехідною економікою спостерігається значно нижчий рівень довіри й громадської участі, ніж у розвинутих, через фрагментацію суспільства. *Соціальні кола в країнах із перехідною економікою набагато вужчі і тісніші, ніж у розвинутих країнах*, де соціальні мережі ширші і вищий рівень довіри. Причому керівна еліта завжди формує свій особливий виключно *корпоративний шар соціального капіталу*, який діє в її середовищі [5].

Інститути, соціальний капітал, нерівність і соціокультурний фактор. Згідно з Дж. Найтом [16], основні впливи інститутів на суспільство мають розподільчу природу, вони не продукують колективні вигоди, але обумовлюють їх диференціацію, що може спричинити соціальні конфлікти. Різні інституційні середовища мають різні розподільчі наслідки. Д. Ацеомглу та інші [17] підкреслюють, що «хороші» економічні ін-

ституту забезпечують безпеку прав власності і відносно рівний доступ до економічних ресурсів. Інститути мають виконувати функції суспільної координації і кооперації, тому лише ті з них, які мінімізують соціальні конфлікти, є «бажаними». Однак різні групи й індивіди отримують вигоду від різних економічних інститутів. Причому групи, найкраще позиціоновані на кривій розподілу доходів, отримують найбільші вигоди від наявного інституційного середовища. Це призводить до подальшого збільшення нерівності, оскільки панівні групи оберуть економічні інститути, які максимізують їхню власну вигоду. Натомість суспільство з більшою рівністю, де групи мають близькі ресурси і політичну силу, матиме рівніший розподіл інституційних вигод.

Нерівність вважається одним з основних чинників, що визначає рівень позитивного соціального капіталу в суспільстві. Емпірично зафіксовано негативний зв'язок між позитивним соціальним капіталом і нерівністю. Нерівність доходів є причиною зменшення соціального капіталу за межами домогосподарств. Соціальна активність значно нижча там, де вищий рівень нерівності. Довіра і правові норми сильніші у країнах з вищими доходами та рівнішим розподілом доходів [13]. Однак складно визначити змінну, яка інтегрально відображала б соціальний капітал без невизначеності.

Згідно з П. Дасгуптою [15], *інститути є продуктом соціального капіталу.* Д. Норт [18] ототожнив їх із правилами гри в суспільстві, що обмежують вибір варіантів поведінки для індивідів, і класифікував на формальні інститути (правила, створювані індивідами) та неформальні інституції (угоди або норми поведінки). Інституційні зміни є безперервним еволюційним процесом, особливо щодо розвитку неформальних інституцій, які є важливим детермінантом економічного результату на макrorівні. За П. Дасгуптою соціальні мережі (соціальний капітал) формують багаторазову рівновагу, і кожен таку рівновагу характеризує відмінна інституційна структура. Причому соціальний капітал, у свою чергу, зазнає впливів інституційного середовища, оскільки соціальні мережі вкладені у соціальні інститути. Тобто маємо систему, де соціальний капітал та інститути впливають і змінюють один одного. Звідси випливає можливість того, що певний тип соціального капіталу може генерувати «хороші» або «погані» інститути (сприятливі або несприятливі для суспільного розвитку і добробуту).

Згідно з Ф. Фукуямою [19], на формування позитивного соціального капіталу, що забезпечує розвиток, впливають культурні особливості та традиції. Природа стрімкого зростання в різних країнах відрізняється через національні особливості соціального капіталу. Причому культури з високим ступенем довіри, з високорозвиненими інститутами посередництва (зокрема, Японія, Німеччина і США), мають переваги в конкурентній боротьбі. Тому моделі управління, ефективні в умовах високого рівня загальної довіри (у Скандинавії, Німеччині, Японії тощо) не можуть бути успішно перенесені у суспільні системи з низьким рівнем позитивного соціального капіталу.

У «наздоганяючих», зокрема пострадянських, країнах інноваційні процеси стикаються із спільною перешкодою недостатнього розвитку сучасного ринкового інституціоналізму та відповідної системи цінностей — укоріненими докапіталістичними традиціями. Тому в Китаї висунуто модель еволюційного розвитку інноваційних систем «по спіралі» [20] на основі циклів послідовних технологічних, гуманітарних, інституційних інновацій, тривалість яких визначається часом адаптації суспільства до новацій. Здатність до створення технологічних інновацій виникає в процесі звільнення людської особистості. Формування сприятливої для інновацій інституційної

структури починається із економічних інститутів (економічна інновація), підтримується реформою політичних інститутів (політична інновація) і завершується зміною інститутів традиційної культури (культурна інновація), яка закріплює результати гуманітарної інновації і стає основою для подальших технологічних змін.

Такі інституційні інновації ми кваліфікуємо як *соціальні*, що забезпечують накопичення позитивного соціального капіталу – необхідне для інноваційної діяльності соціальне середовище. Зазначені зміни сприяють відтворенню необхідних для інноваційної діяльності гуманітарних (соціопсихологічних) і інтелектуальних якостей (людського й інтелектуального капіталів). Усвідомлення потреби у соціальних та інституційних інноваціях для розгортання технологічних обумовило формування компонентів китайської національної інноваційної системи *відокремлено від традиційного* культурного, соціального та економічного середовищ *у спеціальних економічних зонах*, задля захисту і зміцнення паростків нових суспільних відносин.

Характеристики інноваційно ефективного соціального капіталу. Національні інституційні структури різного типу підтримують різні форми економічної діяльності. Регульовані ринкові економіки мають конкурентні переваги у розгортанні і прискоренні виробництва за вже визначеними пріоритетами, тоді як ліберальні економіки є більш конкурентними у галузях, для яких характерні радикальні інноваційні види діяльності. Тому саме у ліберальних економіках формуються інноваційні системи, здатні генерувати радикальні інновації, що започатковують довготривалі інноваційні процеси. В адміністративно регульованих економіках інноваційні системи тяжіють до інкрементальних (поліпшуючих) інновацій, орієнтованих на подальший розвиток цих процесів [21]. Але в обох випадках успішне функціонування інноваційних систем потребує постійного інтерактивного навчання, за якого *кооперація і соціальний капітал* набувають стратегічного значення.

Р. Флоріда [22] показав, що регіони з тісними (сильними) зв'язками і високим рівнем *традиційного соціального капіталу* забезпечують переваги для «своїх» (членів своєї громади), підтримуючи стабільність. Тоді як регіони із *гнучкою мережею і слабкими зв'язками* є більш відкритими до новоприбулих, і це стимулює утворення нових об'єднань ресурсів та генерування і реалізацію нових ідей. Згідно з концепцією креативного капіталу, регіональне зростання потребує технологій, талантів і толерантності. Тому традиційний соціальний капітал на основі тісних зв'язків не призводить до регіонального економічного зростання.

Як зазначив Б. Ашейм [21], наявність соціального капіталу взаємної довіри стимулює спілкування «віч-на-віч». Такі контакти особливо важливі в умовах, коли інформація фрагментована, швидко змінюється, і її важно закодувати, тобто в процесі будь-якої творчої діяльності. Тому визначальними характеристиками типу соціального капіталу, який стимулює інноваційну діяльність, створюючи для неї сприятливе соціальне середовище, є поєднання взаємної (загальної) *довіри* та *толерантності*. Причому таке поєднання найбільш вірогідне у межах локальних і регіональних інноваційних систем.

Аналізуючи їх діяльність, Н. Агапітова [23] звернула увагу на відмінність між ринковим і мережевим режимами обміну за типом правил, що формують взаємодію між суб'єктами інноваційних систем. Спроможність суб'єктів маневрувати між різними соціальними контекстами мережевого режиму, а також *переходити від мережевого до ринкового режиму* і навпаки, виявилася одним з основних джерел динаміки іннова-

ційних систем. Їх соціальна структура має сприяти поширенню знань і технологій, кооперації і розподілу ризиків, що критично під час радикальної невизначеності, пов'язаної з інноваційною діяльністю. Тому в їх соціальній структурі функціонують різні типи соціальних мереж: *традиційні мережі* (найтісніші родинні і дружні зв'язки, що генерують в'язучий соціальний капітал), *бізнес-групи* (тісні внутрішньокорпоративні зв'язки – корпоративний капітал), *місцеві мережі* (сусідські взаємодія і взаємодопомога) та *науково-дослідні і промислові мережі* (співробітництво в межах єдиної професійно-технологічної спільноти). Саме два останні типи мереж генерують найбільш позитивний для економічного розвитку поєднуючий соціальний капітал.

Наприклад, у регіонах Іспанії такі характеристики, як *рівень довіри*, *рівень розвитку соціальних мереж*, *сила соціальних зв'язків*, *ступінь спільноти цінностей і норм* справляють безпосередній позитивний вплив на результативність інноваційної діяльності. Результати дослідження [8] засвідчили, що соціальний капітал може бути вирішальним чинником у процесі створення та дифузії знань як безпосередньо, так і опосередковано, збільшуючи ефективність інших технологічних факторів, зокрема витрат на НДДКР, але найбільше – ефективність залучення людського капіталу. Він відіграє більшу роль у регіонах з високим рівнем доходів унаслідок їх більшої технічної і технологічної структурованості, що збільшує окупність витрат соціального капіталу на інновації. В регіонах з низьким рівнем доходів прямий ефект від витрат на НДДКР та залучення людського капіталу є вищим, що може бути ознакою наявності ефекту зменшення окупності із накопиченням таких витрат.

Макромоделі інноваційно ефективного соціального капіталу Е. Мігуелес та інші [8] розробили економетричну модель інноваційного ефекту соціального капіталу на основі *знаннєвої виробничої функції*, що встановлює зв'язок між витратами на інноваційну діяльність (зокрема, *витратами на НДДКР, людським капіталом, деякими соціальними і структурними особливостями певних регіонів, та результатами інноваційної діяльності*, наприклад, *кількістю патентів*, виданих в регіоні і у період часу t (у функціональній формі моделі Кобба–Дугласа). До складу моделі вони додатково ввели: *індикатор соціального капіталу; частку зайнятих виробничою діяльністю в кожному з регіонів, оскільки саме зайняті у промисловості частіше патентують результати своїх досліджень і розробок*. Для врахування зовнішніх факторів, пов'язаних із спеціалізацією робочої сили, розміщенням споживачів і постачальників, фізичної та інституційної інфраструктур, відмінностей у масштабі, агломераційних ефектів ввели: *індекс спеціалізації регіону та змінну кількості населення регіонів*. Для визначення взаємозалежності між соціальним капіталом і витратами на НДДКР у модель було також введено вирази для врахування цих опосередкованих ефектів.

В якості *індикатора соціального капіталу* у моделі [8] використано складний показник, запозичений у [20]. Він заснований на вирішенні оптимізаційної задачі *інвестування в соціальний капітал* (витрат часу на стосунки з іншими людьми і співробітництвом з ними). Продуктивністю певного обсягу капіталу є його корисність (обсяг послуг), яку той забезпечує в разі його використання, у цьому випадку – *зменшення трансакційних витрат* в економіці завдяки мережам зв'язків, спільним цінностям, нормам та довірі. З умов оптимізаційної задачі, виробничої функції Кобба–Дугласа та умов накопичення соціального капіталу у [20] отримано наближену його оцінку для кожного періоду у вигляді такого *індексу накопичення соціального капіталу* ($sk*it$), що може бути розрахований емпірично:

$$sk_{it}^* = \beta \left(\frac{1 + \lambda(N-1)}{N} \right) \frac{y_t}{\bar{w}_t C'(Is_{it})} (1-G) \frac{1 - \left(\frac{\delta}{1+\rho} \right)^{T-t}}{1+\rho-\delta} \quad (1)$$

Він прямо і позитивно залежить від доходу y_t , апроксимованого *ВВП*; зворотно залежить від нерівності за доходами G , апроксимованої регіональним *індексом Джині*, оскільки ризик бути відсунутим від участі у споживанні колективного доходу за збільшення нерівності зростає; позитивно залежить від *очікуваної тривалості життя* T , оскільки це збільшує кількість років, впродовж яких індивід братиме участь у соціальних мережах; негативно залежить від *рівня зарплати* $\bar{w}_t$; негативно залежить від граничних витрат на взаємодію $C'(Is)$, апроксимованої *часткою людей з вищою освітою* серед людей працездатного віку; від рівня знецінювання соціального капіталу d ($\delta = (1-d)$ – рівень окупності інвестицій у соціальний капітал), апроксимованого *рівнем безробіття*; та від фактора знижки (*discount factor*) ρ , який приймається у 4%. Параметр β виробничої функції Кобба–Дугласа на одного працюючого може бути оцінений на основі національних рахунків. Цей індекс ϵ , фактично, моделлю механізму формування соціального капіталу. Однак його важко інтерпретувати на макрорівні і він повертає до питання: що первинно – нерівність, інститути чи соціальний капітал?

Теоретичне *моделювання динамічних зв'язків*, зумовлених нерівністю, соціальним капіталом і інститутами на *макрорівні*, що здійснив Д. Карамута у [13], виходить з того, що нерівність, соціальний капітал й інститути тісно взаємопов'язані. Щو існує циклічна динаміка між цими феноменами, оскільки нерівність доходів (для спрощення різномірності населення відображається розподілом доходів населення) впливає на соціальний капітал, останній створює або змінює інститути, інститути впливають на розподіл доходів і так далі, поки одного з рівнів рівноваги не буде досягнуто. Досягнення певної рівноваги залежить від початкового рівня нерівності доходів. Рівновага, відповідна високому початковому рівню нерівності доходів, має характеризуватися неегалітарними інститутами («поганими») і низькою взаємодією між індивідами; натомість відповідна низькому рівню нерівності доходів – «хорошими» інститутами, які сприяють подальшому егалітарному розподілу доходів і сильній соціальній взаємодії.

Згідно з [13], найбільш імовірним випадком у більшості типів суспільств є наявність двох стійких рівноваг з егалітарними та неегалітарними інститутами. Забезпечення зростання добробуту потребуватиме політики, що знижує нерівність нижче критичного рівня. Однак із перевищенням критичного рівня (з нестійкою рівновагою) така політика буде мало імовірною, оскільки реальна влада перебуває у груп, які найкраще позиціоновані на шкалі розподілу доходу і можуть самі вирішувати, яка політика їм вигідніша, реалізуючи те, що спрямоване на збільшення або збереження нерівності. У суспільстві з егалітарними інститутами влада розподіляється рівномірно між групами близьких за доходами індивідів. За такої рівноваги немає стимулів для здійснення політик, які збільшують нерівність.

Однак, як показали емпіричні дослідження І.В. Крючкової, найбільш збалансовані і стабільні національні економіки спостерігаються в країнах, де розподіл доходів дає найкраще наближення не до повної рівності, а до закону Золотого перерізу (ряду Фібоначчі). У таких економіках, передусім у країнах Скандинавського макрорегіону, відзначаються найвищі рівні позитивного соціального капіталу, самодисципліни і відповідальності. Такі економічні системи, за інших рівних умов, є більш іннова-

тивними і конкурентоспроможними. Тому ідеально рівний розподіл доходів, як і надто нерівний (постульовані у [13] як стійкі рівні рівноваги соціального капіталу) є глибокою деформацією, відхиленням від природної закономірності розвитку національних економічних систем [24, с. 48–49, 97]. Вони сприяють економічній стагнації, а не розвитку.

Відповідно, нелінійний розподіл доходів населення (та фірм) за рядом Фібоначчі може бути формальним критерієм (мірою) максимального рівня накопичення позитивного соціального капіталу в суспільстві. Виходячи з цієї логіки, ми пропонуємо розвинути ідею І.П. Макаренка щодо *відносної оцінки загального запасу позитивного соціального капіталу на макrorівні (SC_r)* за величиною відхилення від цього критерію, у формі суми (за децильними групами) модулів відносних відхилень (у частках від «1») реального розподілу нерівності від природного:

$$SC_r = \left(\sum_i \left| \frac{Y_i - Y_i^*}{Y_i^*} \right| \right)^{-1}, \quad (2)$$

де: $i = 1, 2, 3 \dots 10$ (децильні групи за доходами населення);

Y_i – наявна кількість осіб у децильній групі i ;

Y_i^* – кількість осіб у децильній групі i в разі розподілу за рядом Фібоначчі.

Оскільки значення показника (2) значно легше інтерпретувати, ніж індекс накопичення соціального капіталу (1), а його розрахунок набагато простіший технічно. Близьке до «0» значення показника (2) свідчатиме про сприятливість соціального середовища для розвитку інноваційних процесів, а його тривале зменшення у часі – про тенденцію до поліпшення соціального середовища.

Висновки. 1. Соціальний капітал є результатом функціонування соціальних мереж міжособистісних взаємодій на основі історично обумовлених культурних цінностей і норм. Їх особливості визначають інституційну структуру суспільства, що, у свою чергу, впливає на характеристики соціального капіталу в контексті його сприятливості для економічного розвитку.

2. Позитивну чи негативну якість соціального капіталу визначає, перш за все, сила зв'язків у мережі. Панування сильних зв'язків традиційних мереж фрагментує суспільство і сприяє поширенню корупції, тоді як розвиток слабких зв'язків у мережах знайомств сприяє поширенню знань та кооперації економічної діяльності.

3. Збільшення позитивного соціального капіталу в суспільстві сприяє соціально-економічному розвитку. Активізація інноваційних процесів потребує специфічного соціального середовища і типу соціального капіталу, який характеризується поєднанням вимірів загальної довіри і толерантності.

4. В успішних інноваційних системах формуються складні мережеві структури, складені сильними й слабкими зв'язками (співвідношення залежить від соціокультурної специфіки суспільства), що дають змогу динамічно переходити від мережевого (кооперація) до ринкового (конкуренція) режиму діяльності, і навпаки.

5. В рамках емпірико-соціологічного підходу здійснюється багатовимірна оцінка накопиченого на макrorівні соціального капіталу за характеристиками, зокрема: загальна довіра (пов'язана з особистою безпекою), довіра до інститутів (пов'язана з якістю надання суспільних послуг), сприйняття корупції (пов'язане із культурними особливостями), рівень корупції (як результуюча характеристика).

6. Суспільна нерівність, відображена показниками розподілу населення за рівнем доходів, є визначальним чинником якості й рівня накопичення позитивного соціального капіталу. Макроекономічні підходи до моделювання механізму формування соціального капіталу та його впливу на економічну динаміку апроксимують якість соціального капіталу саме ступенем нерівності.

7. Критерієм сприятливості соціального середовища на макрорівні для забезпечення економічного зростання є нелінійний розподіл доходів у суспільстві, наближений до ряду Фібоначчі. Це дає змогу визначити інтегральний показник накопичення позитивного соціального капіталу в суспільстві за сумарним відхиленням від такого розподілу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Fukuyama, F.* Social capital and civil society. International Monetary Fund. October 1, 1999. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>
2. *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий // *Общественные науки и современность.* – 2001. – №3. – С. 121–139.
3. *Ковязіна К.О.* Соціальний капітал: на шляху подолання понятійної невизначенності / Ковязіна К.О. // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства.* Зб. наук. праць. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Вип. 15. – 2009. – С. 228–230.
4. *Партс Ів.* Роль социального капитала в экономическом развитии переходных стран. 1 июля 2008. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/ua/crossroad_full.php?m_id=13246
5. *Ратувухери Тантели.* Вечный двигатель развития, 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/ua/project_ua_full.php?m_id=13232
6. *Rychard Andrzej.* Social Capital and Institutions. A Tentative Analysis of the Polish Case. Best. Nr. P 2006-011. – 23 p. <http://www.econstor.eu/dspace/handle/10419/50268?langselector=en>
7. *Sabatini Fabio.* Does Social Capital Create Trust? Evidence from a Community of Entrepreneurs. Fondazione Eni Enrico Mattei. Nota di Lavoro. 44 / 2009. – 27 p.
8. *Migueluez Ernest, Moreno Rosina, Artis Manuel.* Does social capital reinforce technological inputs in the creation of knowledge? Evidence from the Spanish regions. IAREG Working Paper 5/10. AQR-IREA, University of Barcelona, October 2009. – 43 p.
9. European Innovation Scoreboard 2003 – Technical Paper No 5: National Innovation System Indicators. October 31, 2003. European Commission.
10. *Hollanders Hugo, Arundel Anthony.* Differences in socio-economic conditions and regulatory environment: explaining variations in national innovation performance and policy implications. INNO-Metrics Thematic Paper. December 2007. – Режим доступу: http://www.proinno-europe.eu/admin/uploaded_documents/eis_2007_Socio-economic_conditions.pdf
11. *Привалов Ю., Рогожин О., Саенко Ю.* Соціальна експертиза: підходи і методи / Ю. Привалов, О. Рогожин, Ю. Саенко // *Вісник державної служби України.* – 1998. – №2. – С. 68–76.
12. *Бова А.* Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного / А. Бова // *Економічний часопис XXI.* – 2003. – № 5. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2003/5/20030517.html>
13. *Caramuta Diego M.* A Dynamic Approach to the Relationship between Inequality, Social Capital and Institutions. CONICET – Department of Economics, Universidad Nacional del Sur, June 21, 2005. – 20 p. – Режим доступу: <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpdc/0506009.html>
14. *Слагін В.П.* Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В.П. Слагін // *Актуальні проблеми державного управління.* – 2011. – №1. – 5 с. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/05.pdf>
15. *Dasgupta P.* (2001): «Social Capital and Economic Performance». University of Cambridge. Mimeo. – 40 p. – Режим доступу: <http://www.econ.cam.ac.uk/emeritus/dasgupta/soccap.pdf>

16. *Knight J.* (1992): «Institutions and Social Conflict». – Cambridge University Press. – 238 p.
17. *Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.* (2005): Institutions as the Fundamental Cause of Long Run Growth. In Aghion, P. and Durlauf, S. (eds.) Handbook of Economic Growth, edition 1, volume 1, chapter 6. – P. 385–472. North-Holland: Elsevier Science.
18. *North D.C.* (1990): «Institutions, Institutional Change and Economic Performance». – Cambridge University Press. – 152 p.
19. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями // День. – 2006. – № 177. – С. 4. – 17 жовтня.
20. *Perez F., Serrano L., Montesinos V., Fernandez J.* (2006) Measurement of social capital and growth. An economic methodology, Documento No. 4 / 2006 Fundacion BBVA (Іспанія). – 57 p.
21. *Florida R.* The Economic Geography of Talent. Annals of the Association of American Geographers, 2002. – No. 92(4). – P. 743–755.
22. *Asheim Bjørn.* The role of Regional Innovation Systems in a globalizing economy: Comparing knowledge bases and institutional frameworks of Nordic clusters. Working paper of DRUID Summer Conference, 2004.
23. *Agapitova Natalia.* The Role of Social Networks for National Innovation Systems' Dynamics. The World Bank, USA. December, 2005. – 24 p.
24. *Макаренко І.П.* Макроекономічні умови формування та управління розвитком національних інноваційних систем / І.П. Макаренко / Інститут еволюційної економіки. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції журналу 06.06.2013

А.Г. Рогожин, І.П. Макаренко

ИННОВАЦИОННЫЙ СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: ВОПРОСЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ И ИЗМЕРЕНИЯ

Вследствие недостаточной предметной определенности социального капитала исследователи постоянно сталкиваются с трудностями измерения этого ресурса общественного развития. Необходимость определения характеристик социального капитала и социальной среды, благоприятствующих разрыванию инновационных процессов, определяет актуальность разработки соответствующих индикаторов.

Нашей целью было определение особенностей такого типа социального капитала и показателей его накопления на макроуровне. Ее достижение потребовало анализа, систематизации и синтеза результатов многочисленных исследований зарубежных и отечественных авторов. Указанная работа выполнялась нами много лет в составе научных тем по изучению условий создания эффективной НИС в Украине. Результаты этого обобщения ранее не публиковались, некоторые из них коротко изложены ниже.

Социальный капитал является результатом функционирования социальных сетей межличностных взаимодействий на основе исторически обусловленных культурных ценностей и норм. Его позитивное (для общественного развития) качество определяет, прежде всего, сила связей в сети. Развитие слабых связей содействует распространению знаний и кооперации экономической деятельности. Накопление такого позитивного социального капитала способствует экономическому развитию, а активизация инновационных процессов требует создания специфической социальной среды и типа социального капитала. Он характеризуется сочетанием измерений общего доверия (безопасности) и толерантности. В инновационных системах, в зависимости от социокультурной специфики общества, формируются сложные сетевые структуры из сильных и преимущественно слабых связей. В рамках эмпирико-социологического подхода практикуется многомерная оценка накопленного на макроуровне позитивного социального капитала за характеристиками: общее доверие, доверие к институтам, терпимость к коррупции, уровень коррупции (как результат).

Общественное неравенство, отраженное показателями распределения населения по уровню доходов, является определяющим фактором качества и уровня накопления позитивного социального капитала. Макроэкономические подходы аппроксимируют его именно степенью

неравенства. Критерием благоприятности социальной среды для поддержания экономического роста является нелинейное распределение доходов в обществе, приближенное к ряду Фибоначчи. Это позволяет определить интегральный показатель накопления позитивного социального капитала на макроуровне по суммарному отклонению от такого распределения.

Ключевые слова: *социальный капитал, сети, социальная среда, институциональная структура, развитие национальных экономик, инновационные системы, показатели-индикаторы.*

A.G. Rogozin, I.P. Makarenko

INNOVATIVE SOCIAL CAPITAL: THE PROBLEMS OF IDENTIFICATION AND MEASURING

Owing to insufficient definiteness of social capital subject researchers constantly run into difficulties of measuring of this resource of development. Our purpose was the determination of favourable for innovation type of social capital and indexes of its accumulation on a macrolevel. Its achievement demanded an analysis, systematization and synthesis of results of numerous researches of foreign and domestic authors. This work was executed by us a lot of years in composition of research topics of the effective NIS creation in Ukraine. The results of this generalization were not published before are briefly set farther.

A social capital is the result of social networks of interpersonality co-operation functioning on the basis of the historically conditioned cultural values and civic norms. Its positive quality (for development) determines foremost the tightness of connections in a network. Development of less reliable ties assists distribution of knowledge and co-operation of economic activity. Such positive social capital accumulation assists economic development, but activation of innovation processes requires the specific social environment and type of social capital characterizing with the combination of general trust (safety) and tolerance. In the innovation systems, depended on social and cultural specific of society, the complicated network structure are formed of strong and mainly less reliable ties. Within the framework of empiric sociological approach the multidimensional estimation of the positive social capital accumulation is practiced on a macrolevel. It takes into account: general trust, trust to the institutes, tolerance to the corruption, level of corruption (as result).

Public inequality (reflected with the indexes of the income distribution of population) is the determinant of positive social capital quality and its accumulation. Macroeconomic approach approximates it exactly by the level of inequality. The criterion of social environment favourableness for the economy growth is nonlinear allocation of incomes in society close to the Fibonachchi's series. It allows to define the integral index of positive social capital accumulation on a macrolevel as a total deviation from such distribution.

Key words: *social capital, networks, social environment, institutional structure, development of national economy, innovational systems, indicating indexes.*